

Kadlót Niki

Kaleidoszkóp

Ez a könyv egy család története három generáción keresztül, női nézőpontból. Nem, ez a könyv egy rendkívül félreértett, sokak által alig ismert betegségről szóló napló. Vagyis mégsem, inkább történelmi regény a nem is olyan távoli múlttól – pontosabban az észtekről és a finnekről. És az evésről. És a felnőtté válásról, a múlt terhének cipeléséről...

Nehéz pontos kategóriát, címkét vagy hatásos jelzőt találni Sofi Oksanen regényéhez – csak egyet biztosan nem lehet kiválasztani. Nem véletlen, hogy amikor Oksanen 2003-ban a *Sztálin tehenei* című könyvvel bekopogtatott a kortárs világirodalom ajtaján, egy pillanat alatt lett Finnország legismertebb szerzője, s jutott el a híre és fokozatosan a műve is többek között hozzánk is. A kötet sikere a magával ragadó stílus mellett valószínűleg éppen az említett sokoldalúságban rejlik: a regény rétegződése többféle izgalmas olvasási módra ad lehetőséget, izgalmas párbeszédbe állítva ezáltal az egyes kontextusokat, jelentésrétegeket. Mint egy kaleidoszkóp: mindig kirajzol valamit, ad egy összképet, bárhol is nézzük.

Három nagy egységre tagolódik a könyv; a második rész viszonylag későn, a 415. oldalon indul a négyszázötven oldalas műben, s csupán pár oldal erejéig tart, a 433. oldaltól már követi is szoroson a záró rész. Az egyes blokkok további fejezetekre tagolódnak: az anyáról és lányáról szóló szövegek, monológok egymás mellett, párhuzamosan futnak, szoroson követik/váltják egymást, így árnyalva a családtörténet későbbi alakulását. Az idősíkok és a helyszínek váltakoznak ugyan, de azért részletesen kirajzolódik egy ész- finn család története: azon belül is leginkább a kamaszlány és édesanyja személyiségfejlődésének, viszonyának lehetünk tanúi. Anna, az evészavarral küzdő lány elbeszél-

lése naplóbejegyzésekre emlékeztet – erre egyébként a történet szerint maga is vállalkozik éveken keresztül, sőt később orvosai kéri például, hogy rögzítse napról napra, mit evett. *„Mindennek a tetejébe nem a megfelelő súlycsoportba tartoztam. Ugye, megérted, hogy most már oda kell egy kicsit figyelned? Anna nem érti, de a védőnő újra rákérdez, hogy milyen magasak a szülők, és kéri, mutassa meg édesanyjának a testsúlyát és a magasságát tartalmazó lapot, bár Anna kérdés nélkül is tudja, hogy az anyja semmit sem fog érteni belőle, hanem azt feleli majd, hogy minél hivatalosabb a papír, annál nagyobb hazugság.*

Ezt a mostani állapotomat mindenesetre tizennégy év alatt értem el. Tizennégy esztendő, amely azzal telt, hogy az étkekről órarendet és naplót vezettem, az ételek között utazgattam, és kilóban meg kalóriában mértem az idő múlását. (...) Abban az évben kezdtem el kilókban mérni az időt, amikor megálltam a növekedésben, és a védőnő aggodalmaskodni kezdett. 160 centi voltam akkor, és vagyok most is. A cipőméretem ekkor már évek óta nem változott. Az osztályban én voltam a legkövérebb lány – az alsó tagozatos osztály legkövérebbje. 53 kiló és 160 cm, akkora, mint anya, bár csak tízéves múltam. (...) Klasszikus esete annak a női betegségnek, amit evészavarnak hívnak. Felnőtt nő alakja és gyermeki lélek, és az egyetlen lány az osztályban, akinek már melle van.”

Ez a naplószerű közlésmód szövi a három nagy blokkot is: minden rész egy-egy párkapcsolati időszakot mutat be hol részletesen, hol csak említésszerűen. Hukka, Vilen, Kismanó – a három férfi, akik meghatározzák Anna identitáskeresésének, felnőtté válásának irányát, fontos állomások a fiatal lány életében. A múlttal és a neveltetéssel hozott gátak ugyanis kötődési problémákat okoznak a lánynál, csak hosszú idő után, fokozatosan engedi el ezeket, s eleinte emberi kapcsolatai helyett inkább az evés felé fordul. A regényben futó családi epizódtörténet Anna nagyszüleinek és családjának háborúbeli megpróbáltatásairól megérteti az olvasóval, hogy honnan ered egy fiatal lány életében az az örökös bizalmatlanság, ami mindenre rányomja a bélyegét,

s a nem várt betegséget, vele az elmagányosodást is eredményezi. A történelmi-társadalmi aggodalmat, kételkedést Anna anyai ágon hozza magával, belenevelték, hogy senki és semmi sem az, aminek látszik.

Mindeközben ugrálunk térben és időben, s mint egy mérleg két serpenyőjén, az egyik oldalon felsorakozik minden, ami finn vagy Finnország, minden, ami nyugati, a másikon pedig minden egyéb, minden észtség, minden, ami Szovjetunió, ami balti jelenik meg. *„Valahányszor Finnországban véletlenül kiderült észt családi hátterem, elsőként mindig azt kérdezték, tudok-e oroszul, játszottam-e gyerekkoromban orosz gyerekekkel, és ha igen, akkor milyen játékokat. Ugyan mi köze van ennek ahhoz, hogy észt vagyok? Miért nem kérdezett senki arról, hogy játszottam-e észt gyerekekkel?”* Annának első komolyabb párkapcsolata idején, a Hukkával töltött idő alatt sikerül teljes titokban tartania a rendkívüli mértékben elhatalmasodó betegséget éppúgy, mint észt származását, amit szégyenfoltként rejteget, miközben a felszín alatt nosztalgikusan gondol a biztonságos gyerekkorra, hazájára, s viaskodik, hogy megossa-e múltját és személyiségének meghatározó részét a vele élő férfival. *„Anna világa ott van, ahol az édesanyja boldog. (...) A boldogságzigeteken minden nő szoknyát visel, ezért aztán Anna is szoknyára vagy ruhára cseréli a nadrágot, mihelyt hazaér az iskolából. Mert a szoknya kényelmesebb. A '80-as években a finn nők nem viselnek szoknyát, a lányok sem az iskolában, így hát Anna farmert húz magára, hogy finnek álcázza magát Finnországban is, hogy beolvadjon, bár valójában semmi kedve hozzá. (...) Annának a boldogságzigeteken is nadrágot kell viselnie, ha nyilvánosság előtt mutatkozik, de ilyenkor azért, hogy kitűnjék, hogy külföldinek lássék. Szoknya csak abban az esetben elfogadható, ha látszik rajta, hogy importáru, mint például a farmerszoknya. Nem lehet sem túl rövid, sem túl szűk, mert az ottani lányok előszeretettel hordanak ilyeneket, pedig Anna jobban szereti ezt a fazont, bizsergetően szép. Erre azonban majd csak tizenöt esztendővel később kerülhet sor, amikor az észt tinilányok hasonló sztreccs csípőnadrág viselésére térnek át, mint helsinki-*

beli kortársaik, és a boldogságsziget, Anna saját világa már csak az emlékekben létezik.”

A bulimia és anorexia tüneteit vegyítő evészavart nem várt alaposággal ismerheti meg az olvasó: a cél mégsem a teljes elidegenítés vagy meghökkentés, hanem egyfajta realista, dokumentáló ábrázolás, amely ezt a fogyasztói társadalom generálta jelenséget megértetni szeretné, s nem elítél. *„És mivel a határ túloldalán megszokta, hogy állandó figyelem kíséri őt, a finn hercegnőt, természetesen nem tud meglenni e pillantások nélkül a tósgyökeres finn kisvárosban sem. (...) Ezért aztán olyanná kell hercegnősítenie a testét, hogy maga felé fordítson minden tekintetet, ugyanakkor védelműl is szolgáljon, ahogyan finnsége védi a határ túloldalán, olyan védelmet adjon, amely megakadályozza, hogy bele lehessen látni a testébe, magába Annába.”* A történetből ugyanis világosan kirajzolódnak a pubertáskor legdurvább titkai, kínjai, megoldatlan és ki nem mondott problémái, amelyek végérvényesen megváltoztatják egy fiatal jövőjét. Az elbeszélői hang sem kertel, szókimondóan tárja fel a betegséghez vezető utat. Például együtt tölthetünk egy bevásárlást a beteggel, s az első hányás izgalmát is megismerhetjük (még ha ez elsőre bizarrnak vagy felfoghatatlannak hangzik is az átlagos, egészséges olvasónak). De sok apró részlet segít megvilágítani azt is, mi vezethet egy ilyen jellegű zavar kialakulásához; elgondolkodtató, hogy a megdöbbenően egyszerű, legapróbb jeleket sajnos biztosan nem vennénk észre. Például hogy a hatalmas, új finn házban, ahová Anna a szüleivel költözik, a sokszor egyedül maradó kislány a konyhában érzi magát biztonságban, s a bekapcsolt sütő árasztotta meleg nyugtatja meg, s kelt otthonosságérzetet, amíg anyja haza nem ér. A finn apuka egyébként a történetben még csak arra sem méltó, hogy a nevét megtudjuk.

A beteg viszonyulását betegségéhez jól mutatja, hogy Anna „az én Uramként” jelöli azt a jelenséget, hogy nem ura a saját testének, szesszió utáni vágyának. A tizenkét éves koravén kislány végül huszonöt éves koráig rejtegeti környezetétől a súlyos titkot, ami a mértéktelenség, a diéták és az ételek rá gyakorolt

hatásának kikísérletezésébe, a gyógy- és kábítószeres, a kalóriaszámolgatás feneketlen mélyébe húzza őt. *„Lakatot tettem a számra, és kitaláltam a testemnek egy nyelvet, amelyben a szavakat a kilók, a szótagekat a sejtek jelentették, az igazi nyelvtant pedig a sérült vesék és a szakadozó belek – épp fordítva, mint az újszülött testében.”* (...) *„Kellott találnom valakit, aki nem engedi, hogy mélyebbre csússzak. Valakit, aki gondoskodik rólam, és úgy táplál, ahogyan Irene és én tápláltuk egymást, amikor nem tudtunk enni, ahogyan támogattuk egymást, nagyokat kacagva az iskola udvarán, és ahogyan segítettük egymást az ennivaló beszerzésében és a maradék eltüntetésében, nehogy Irene anyja észrevegye. Meg kellett találnom Hukkát, hogy kiegyensúlyozottan ehessenek, hogy ne nullázzam le magam teljesen az összevissza evéssel.”*

A bizonytalan önismerettel bíró lány végül szerencsére valamelyest egyensúlyba kerül önmagával, s miután hosszú évekig reszkirozza saját egészségét, rájön, hogy testi-harmóniájának kulcsa az lesz, ha megbékél saját múltjával, és leteszi a nemzetisége, családja vagy saját múltbéli hibái terhét. A regény végén egy őszinteségen alapuló, stabil kapcsolatban rehabilitálódik, tiszta lappal indul, élettörténete minden rétege a helyére kerül, kapcsolata anyjával is rendeződik.

A vallomásszerű történetben mindeközben olyan valós történelmi túlzásokra, képtelenségekre is fény derül, amelyekről nehéz elhinni, hogy tényleg megtörténtek, megtörténhettek, mint például a kolhozokban termesztett szuperkrumpli, vagy a komisjon, vagyis használt ruhákat árusító titkos üzlet, ahol a határon ügyesen átcsempésztett nyugati holmik lelnek gazdára jó pénzért. Vagy említhetném az ajtó elé kifeszített csengettyűs madzagokat is – és persze nem maradhat ki a felsorolásból az oroszországi kecskefajta, Sztálin tehene sem.